

سرمایه اجتماعی و تأثیر آن در مدیریت بحران در شهرها

(نمونه موردی: شهر همدان)

مسعود سلطانی حبیب^۱، کیانوش ذاکر حقیقی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۵/۰۶

تاریخ وصول: ۱۳۹۴/۱۰/۰۶

چکیده

سرمایه اجتماعی، یکی از راهکارهای کاهش مشکلات اجتماعی و عاملی برای موفقیت برنامه‌های رفاه اجتماعی و ارتقای سلامت فردی و اجتماعی است. هدف اصلی این تحقیق تعیین ارتباط بین سرمایه اجتماعی شهروندان و مدیریت بحران شهر بوده است. در این تحقیق مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی شامل اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حمایت اجتماعی، اطمینان اجتماعی و احساس امنیت و ارزش زندگی است و مؤلفه‌های مدیریت بحران پیشگیری از بحران، آمادگی در برابر بحران و بازسازی می‌باشد. این تحقیق از بُعد هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی همبستگی می‌باشد. ابزار جمع‌آوری اطلاعات فیش‌برداری و روش میدانی استفاده از پرسشنامه بوده است. جامعه آماری جمعیت ۲۰ تا ۵۰ سال یکی از چهار ناحیه شهر همدان می‌باشد که برابر با ۶۲۰۰۰ نفر می‌باشد. در این پژوهش، از روش نمونه‌گیری ناحیه‌ای استفاده شده که شهر را به چهار ناحیه تقسیم کرده و یکی از این نواحی را به‌طور تصادفی جهت نمونه‌گیری انتخاب می‌کنیم. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۸۱ نفر برآورد شده است. نتایج یافته‌ها حاکی از آن است که بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت، حمایت، اطمینان، احساس امنیت و ارزش زندگی) و مدیریت بحران‌های اجتماعی از متغیرهای (پیشگیری، آمادگی، مقابله و بازسازی) ارتباط معناداری وجود دارد.

کلیدواژه: سرمایه اجتماعی، مدیریت بحران، شهر همدان.

۱ - کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان (نویسنده مسؤول)

masoudsoltanihabib@gmail.com

۲- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان

مقدمه

جنگ‌ها و بلایای طبیعی به‌عنوان مهم‌ترین عامل تهدیدکننده زندگی انسان‌ها، همواره تلفات جانی بسیار زیادی را موجب شده، تأسیسات و تجهیزات و ساختمان‌ها را ویران کرده و هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی جبران‌ناپذیری را به بار آورده است. در طول تاریخ، همواره شهرها به‌عنوان مراکز تجمع انسانی بیشترین آسیب را از این لحاظ دیده‌اند. امروزه آمادگی و امنیت در برابر حوادث غیرمترقبه امری ضروری و بسیار مهم تلقی می‌شود. بنابراین، لزوم برنامه‌ریزی برای مواقع بحرانی امری است که مسؤولان، طراحان، برنامه‌ریزان شهری باید به آن توجه کنند.

مدیریت بحران به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌شود که قبل، حین و بعد از وقوع سانحه با توجه به امکانات و برنامه‌های از پیش مشخص شده مناسب‌ترین پاسخ را به افراد آسیب دیده ارائه دهد. در چرخه مدیریت سوانح چهار مرحله پیشنهاد شده است که شامل: ۱. پیشگیری و کاهش اثرات، ۲. آمادگی، ۳. مقابله، ۴. بازسازی می‌باشد (هوگنز^۳، ۲۰۰۲).

در دیدگاه‌های سنتی، سرمایه اقتصادی، فیزیکی و حتی نیروی انسانی مهم‌ترین نقش را در توسعه ایفا می‌کردند، اما سرمایه اجتماعی که مبتنی بر ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی جامعه است می‌تواند زمینه را برای استفاده بهتر از سایر سرمایه‌ها فراهم کند (بهنداری و همکاران^۴، ۲۰۱۳).

به‌عبارت دیگر، ترتیبات نهادی نقش‌ها و نهادهای تسهیل‌کننده روابط برای فعالیت بهتر افراد و گروه‌ها در داخل ساختار جامعه به‌عنوان سرمایه اجتماعی، توانایی مدیریت را ارتقا می‌بخشد (مونترابیو^۵، ۲۰۰۷).

³. Hughes

⁴. Bhandari

⁵. Monterrubio

در کشور ایران، با توجه به موقعیت ویژه در منطقه خاورمیانه و حضور مداوم تهدیدات خارجی و همچنین با توجه به بُعد جغرافیای طبیعی و استقرار بر گسل‌های زلزله، توجه مدیریت بحران امری ضروری تلقی می‌شود. شهر همدان نیز به‌عنوان مرکز استان، از نظر جمعیتی در رده شهرهای بالای ۵۰۰۰۰۰ نفر کشور و از مهم‌ترین شهرهای غرب کشور می‌باشد. از طرفی قرارگیری این شهر روی گسل فعال استان همدان، لزوم توجه به مدیریت بحران در این شهر را دوچندان می‌کند. با توجه به کارکردهای مختلف و مهم سرمایه اجتماعی، این پژوهش به دنبال این است که تأثیر بالقوه سرمایه اجتماعی شهروندان را بر ابعاد مختلف مدیریت بحران ارزیابی کند (نورونها^۶، ۲۰۰۲).

مبانی نظری

در یک دسته‌بندی، سرمایه اجتماعی به سه بُعد ساختاری، شناختی و ارتباطی تقسیم می‌شود.

بُعد ساختاری:

الف) پیوندهای موجود در شبکه: شامل وسعت و شدت ارتباطات موجود در شبکه،
ب) شکل و ترکیب شبکه: شامل سلسله مراتب شبکه، میزان ارتباط‌پذیری و تراکم شبکه،
ج) تناسب سازمانی: تا چه اندازه شبکه ایجاد شده برای یک هدف خاص ممکن است برای اهداف دیگر استفاده شود.

بُعد شناختی: الف) زبان و علائم مشترک، ب) روایت‌های مشترک.

بُعد ارتباطی: الف) اعتماد، ب) هنجارها، ج) تعهدات و روابط متقابل، د) تعیین

هویت مشترک.

⁶. Noronha

مفاهیم و متغیرهای مربوط به دو بُعد ساختاری و ارتباطی در قسمت‌های قبلی تا حدودی بررسی شد. بُعد شناختی با استفاده از زبان مشترک، بیش مشترکی از اهداف و ارزش‌ها را برای اعضای شبکه فراهم نموده و مقدمه فعالیت بهینه آنان را در سیستم اجتماعی فراهم می‌نماید. در سطح سازمانی و به‌خصوص در سازمان‌های بزرگ، ایجاد بینش مشترک در میان اعضا و نزدیک نمودن افکار و دیدگاه‌های آنان به همدیگر روش‌هایی برای توسعه‌ی بُعد شناختی محسوب می‌شود.

حداقل در یک دهه‌ی گذشته تحقیقات تجربی، از روش‌های بسیار متفاوتی برای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی و پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آن استفاده کرده‌اند. ساباتینی به نقل از دورلاف اشاره می‌کند که ادبیات تجربی سرمایه اجتماعی، مملو از تعاریف مبهم، سنجش ضعیف داده‌ها، فقدان شرایط مقایسه‌پذیری و اطلاعات لازم برای پذیرش ادعاهای مطرح شده است (ساباتینی،^۷ ۲۰۰۵). سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه با تمرکز بر کشورهای پیشرفته از نظر متفاوتی به سرمایه اجتماعی، در ارتباط با موضوعاتی چون کیفیت زندگی، سرمایه انسانی، سلامتی و توسعه پایدار پرداخته است. این سازمان چهار شاخص عمده برای سرمایه اجتماعی ارائه نمود که عبارتند از: مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی و تعلق اجتماعی (غیاثوند، ۱۳۸۸). به‌منظور درک بهتر سرمایه‌های اجتماعی در ادامه توصیفات این مؤلفه‌ها بیان می‌شود. اعتماد اجتماعی که شامل سه نوع اعتماد بنیادین، اعتماد بین شخصی و اعتماد تعمیم‌یافته می‌باشد (عبداللهی و موسوی، ۱۳۸۶)

شبکه روابط اجتماعی که ارتباطات بین افراد درون جامعه را مورد کنکاش قرار می‌دهد. مشارکت اجتماعی که به دو دسته رسمی و غیررسمی تقسیم می‌گردد و

^۷. Sabatini

مشارکت‌های داوطلبانه در فعالیتهای اجتماعی را مورد تأکید قرار می‌دهد و احساس تعلق محصول روابط اجتماعی محسوسی است که توسط جامعه درک شده و تأثیرات زیادی می‌تواند بر روی آسیب‌های اجتماعی به‌خصوص در شهرها داشته باشد (بارگهی، ۱۳۹۲)

جدول ۱: تعریف، هدف و واحد تحلیل سرمایه اجتماعی از نگاه صاحب‌نظران

صاحب‌نظران	تعریف سرمایه اجتماعی	هدف	واحد تحلیل
بورديو	منابعی که امکان دسترسی به منابع گروهی را تأمین می‌کنند	حفظ سرمایه اقتصادی	افراد در رقابت طبقاتی
کلمن	جنبه‌هایی از ساخت اجتماعی که کنشگران از آنها به‌عنوان منابعی برای کسب منافع خود استفاده می‌کنند	حفظ سرمایه انسانی	افراد در خانواده، شبکه‌ها و در زمینه اجتماعی
پاتنام و فکویاما	اعتماد، هنجارها و شبکه‌های مشارکتی که باعث تسهیل تعاون برای کسب منافع متقابل می‌شوند.	حفظ اقتصاد و دموکراسی مؤثر و کارا	مناطق کشور
افه و فوش	آگاهی و توجه به امور سیاسی و اجتماعی، اعتماد و مشارکت	کارایی اقتصاد	افراد

ماخذ: ناطقپور و فیروز آبادی، ۱۳۸۵

مدیریت بحران

وقوع پدیده‌های طبیعی نظیر سیل و زلزله و طوفان و گردباد در اغلب موارد تأثیرات مخربی بر سکونت‌گاه‌های انسانی باقی گذاشته‌اند و تلفات سنگینی بر ساکنان آنها وارد آورده است و ساختمان‌ها و زیر ساخت‌ها را نابود کرده و عوارض اقتصادی و اجتماعی پر دامنه‌ای بر کشورها تحمیل نموده است.

به مرور که جمعیت جوامع انسانی افزایش می‌یابد و ساخت و سازها و محدوده‌های شهری افزایش پیدا می‌کنند، میزان خسارات احتمالی به نسبت پیشرفت دریافتن راه‌های دفاع و مقابله با پدیده‌های طبیعی بیشتر می‌شود (روکا^۸، ۲۰۰۸).

طبقه‌بندی سوانح شهری

به‌طور کلی، هر اندازه جمعیت بیشتر شود باید پتانسیل پیشگیری از سوانح هم بیشتر شود. بنابراین، شهرهای بزرگ پتانسیل بیشتری برای آسیب‌پذیری دارند. دلایل زیر برخی از فعالیت‌ها و کنش‌های متقابل در خصوص پتانسیل‌های پیشگیری را تشریح می‌کند.

۱. وقوع حوادث: بلایای طبیعی به‌عنوان پدیده‌هایی هستند که به‌طور متناوب و فرکانس‌های مختلف روی می‌دهد و وقوع آن‌ها در فرکانس‌های بالا باعث ایجاد خسارات فراوان می‌شود. مشکل عمده این است که در پیشگیری از سوانح سرمایه‌ها را نگهداری کنیم. این درحالی است که وقوع این سوانح که رابطه علی و معلولی آن نامشخص است، واضح نیست. در نتیجه، پیش‌بینی آن‌ها در برخی موارد مشکل و در برخی موارد غیرممکن است.

۲. اقدامات مقابله با سوانح: این‌گونه اقدامات متأسفانه به دلیل سرمایه‌گذاری‌های کلان و هزینه‌های هنگفت و عدم هماهنگی با برنامه‌ریزی مناسب با سیری بسیار کند در حال انجام شدن است.

۳. تقویت و نگه‌داری از زیرساخت‌های شهری: تمرکز جمعیت و سرمایه در جوامع شهری در یک دوره زمانی کوتاه موجب عدم نابرابری در این جوامع با سایر جوامع شده است.

^۸. Roca

با توجه به نکات فوق، موارد زیر می‌تواند با خصوصیات سوانح طبیعی شهری صورت پذیرد.

- سوانح طبیعی ناشی از شهری شدن: این‌گونه سوانح زمانی که ساختمان‌ها و زیرساخت‌های شهری توسعه می‌یابند رخ می‌دهد و می‌توانیم با مسدود کردن محیط مصنوعی و جلوگیری از گسترش آن‌ها در محیط طبیعی سوانح را در یک ناحیه خارج از شهر کنترل کنیم.

- سوانح طبیعی شهری نما: در آن‌ها خسارات انسانی کم است. اما زیر ساخت‌ها به شدت آسیب می‌بینند و این‌گونه از سوانح را در یک ناحیه شهری رخ می‌دهد، می‌توان به وسیله محیط اجتماعی کنترل کرد.

- سوانح طبیعی شهری: خسارات آن‌ها به شکل گسترده انسان و زیرساخت‌ها را شامل می‌شود و به دلیل تمرکز جمعیت این موضوع پیش می‌آید (نانکو، ۲۰۰۹).

بحث سرمایه اجتماعی، قبل از سال ۱۹۱۶، در مقاله‌ای توسط هانی فان از دانشگاه ویرجینای غربی برای نخستین بار مطرح شد. اما علی‌رغم اهمیت آن در تحقیقات اجتماعی تا سال ۱۹۶۰ میلادی که توسط جین جاکوب در برنامه‌ریزی شهری به کار برده شد، شکل جدیدی به خود نگرفت. در دهه ۱۹۷۰، این نظریه توسط لوری وارد عرصه اقتصاد شد. لوری از نظریه سرمایه اجتماعی برای انتقاد از نظریات نئوکلاسیک و ناعادلانه بودن توزیع درآمد استفاده کرد. جیمز کلنن برای اولین بار این مفهوم را در امریکای شمالی وارد عرصه سیاسی کرد. تلاش‌های وی در اروپا، توسط پونتام پیگیری شد. نظریه سرمایه اجتماعی، عمدتاً با نظریه‌های بوردیو، کلنن و پونتام تکامل پیدا کرد.

✓ پاتنام (۲۰۰۰) در آثار خود مدعی است که عملکرد اقتصادی، اجتماعی در جوامع پایدار به مراتب قوی‌تر از جوامع غیرپیوسته است. بنابراین، شکل-گیری سرمایه اجتماعی به معنای انسجام و اعتماد بین شبکه‌ای، بسترساز افزایش کارایی‌های اقتصادی و اجتماعی خواهد شد (پوتنام^{۱۰}، ۲۰۰۰)

✓ پیلینگ (۲۰۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌پذیری شهرها: سوانح طبیعی و تاب‌آوری اجتماعی» سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و انسجام اجتماعی) شبکه‌ای شده را از اصول کلیدی برای مداخلات قوی در مدیریت سوانح قلمداد می‌کند و آن را باعث بالا رفتن میزان همبستگی و اعتماد به قوانین در سطح جامعه محلی می‌شود.

✓ شاو و ناکاگوا (۲۰۰۵) در مطالعه‌ای با عنوان «سرمایه اجتماعی، تغییر اقلیم و مدیریت سانحه» به بررسی نقش سرمایه‌های اجتماعی از قبیل اعتماد، هنجارهای اجتماعی، مشارکت و شبکه‌های اجتماعی محلی پرداخته و به تأثیر مثبت ابعاد سرمایه اجتماعی در کاهش اثرات سانحه از طریق بهبود توانایی‌های مدیریت سانحه در جهت دستیابی به توسعه پایدار اشاره کرده‌اند.

✓ میماکی و شاو (۲۰۰۷) در مقاله‌ای با عنوان «ارتقای آمادگی در برابر سوانح با سرمایه اجتماعی و ظرفیت محلی» در منطقه روستایی کوچی در ژاپن علاوه

¹⁰. Put nam

بر تعریف عوامل مؤثر با استفاده از روش میدانی به این نتیجه رسیدند که این منطقه با توجه به نوع روابط اجتماعی، رهبری محلی، سیستم نهادی و... نقش مهمی در آماده‌سازی جامعه‌ی محلی در برابر سوانح طبیعی دارد.

✓ آلد ریچ (۲۰۱۰) در تحقیقی به بررسی نقش سرمایه اجتماعی پس از وقوع بحران‌ها پرداخته است. به نظر نویسنده ذخایر سرمایه اجتماعی و اعتماد یا فقدان آن بین شهروندان در جوامع متأثر از فاجعه می‌تواند به ما کمک کند تا درک کنیم که چرا همسایگان در بعضی از محلات در شهرهایی مانند کوبه، ژاپن، تاملیل نادو، هند و نیواورلیان، لویزیانا فعالانه عمل کردند در حالی که برخی دیگر هیچ‌گونه فعالیتی در جهت کمک به دیگران انجام ندادند. به نظر آلد ریچ سرمایه اجتماعی می‌تواند هر دو حالت را از طریق ابتکارات محلی و مداخلات سازمان‌های خارجی عمیق‌تر است.

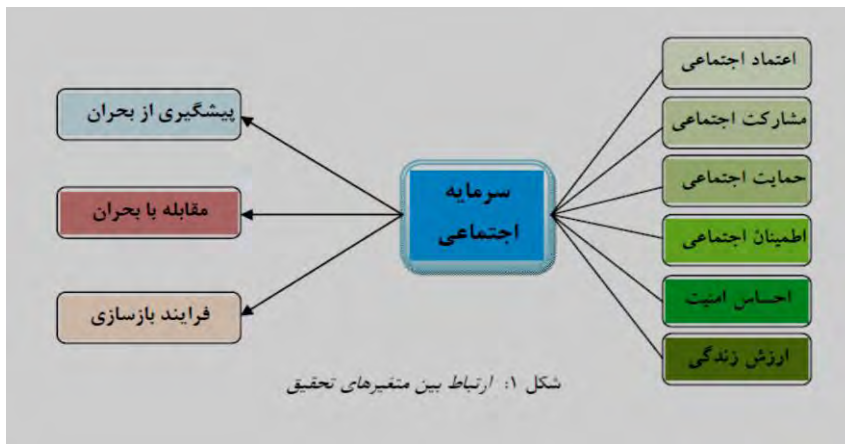
✓ آقا بخشی (۱۳۸۲) براساس مشاهدات روزهای نخست فاجعه، مقاله‌ای تدوین کرده است و در پی توصیف فرایندهای اجتماعی پس از فاجعه و شیوه عملی سازمان‌های امدادگری است. همچنین، وصف وضعیت دشوار پس از وقوع زلزله که ناشی از نبود برنامه‌های منظم کمک رسانی است. به نظر نویسنده، در این فاجعه نیز به‌رغم شکل‌گیری نوعی انسجام ملی موقت به سبب ضعف در مدیریت بحران و عدم طرح برنامه هماهنگ و منسجم از سوی سازمان‌های امدادگر و توزیع نامناسب کالا و آذوقه و هم‌چنین تبعیض آشکار در تأمین نیازهای اولیه بازماندگان آنچه خسارت دید سرمایه

اجتماعی بود. در بخش آخر مقاله نیز نویسنده با پیشنهاد پیش‌نویس منشور مددکاری اجتماعی برای فاجعه‌های غیرمترقبه چارچوبی برای اصلاح مدیریت مداخله در بحران پیش‌بینی کرده است.

✓ پژوهشی که به وسیله خاکپور و همکارانش (۱۳۸۵) با عنوان «نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محلی» انجام گرفت، به سبب معناداری یا نزدیک به معنادار بودن ارتباط بین برخی از متغیرهای سرمایه اجتماعی شرط انکارناپذیر تحقق مفهوم عینی پایداری است.

✓ شفیع (۱۳۸۹) در مقاله «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار محله» تأیید نمود که میان سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار اقتصادی، رابطه مثبت و معناداری برقرار است، بنابراین، سرمایه اجتماعی بالا وسیله‌ای برای افزایش پایداری اقتصاد محله‌ای بوده و انگیزه‌های اقتصادی گروه تحقیق، عامل مؤثری برای چگونگی این تبدیل است.

✓ رشادت‌جو و دیگران (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت بحران‌های اجتماعی کلان‌شهرهای ایران در شهر رشت پرداخته‌اند. نتایج یافته‌ها حاکی از این بود که بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (پیشگیری، آمادگی، مقابله، بازسازی) شهروندان کلان‌شهر رشت ارتباط معناداری وجود دارد. هرچه بیشتر بر میزان سرمایه اجتماعی شهروندان افزوده شود مدیریت بحران‌های اجتماعی نیز بیشتر خواهد شد.

با

توجه به مبانی نظری به دست آمده ابعاد سرمایه اجتماعی عبارتند از: اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حمایت اجتماعی، اطمینان اجتماعی، احساس امنیت و ارزش زندگی و میزان آمادگی شهروندان در پیشگیری از بحران، آمادگی در برابر بحران و فرایند بازسازی پس از بحران ارزیابی شد.

فرضیه‌ها

۱. سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی بر پیشگیری از بحران مؤثر است.
۲. سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی بر آمادگی برای مقابله با بحرام مؤثر است.
۳. سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی بر فرایند بازسازی پس از بحران مؤثر است.

این پژوهش از بُعد هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی همبستگی است. جامعه آماری زنان و مردان ۲۰ الی ۵۰ سال ساکن شهر همدان و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۸۱ نفر برآورد شده است و از طریق نمونه‌گیری ناحیه‌ای می‌باشد و

ابزار جمع‌آوری اطلاعات مطالعات کتابخانه‌ای و برداشت میدانی از طریق پرسشنامه است که براین اساس همدان به چهار ناحیه تقسیم شد و یکی از این نواحی به صورت تصادفی انتخاب شده و پرسشنامه به آن ارائه شد.

در این پژوهش، برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شد. برای ارزیابی ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی از سؤالاتی استفاده شد که ابعاد اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حمایت اجتماعی، اطمینان اجتماعی، احساس امنیت، ارزش زندگی را شامل می‌شد. برای ارزیابی روایی پرسشنامه آن را به چند نفر از اساتید ارایه داده و مورد تأیید قرار گرفت. برای بررسی پایایی هم از آلفای کرونباخ استفاده شده که داده‌های جمع‌آوری شده وارد نرم‌افزار SPSS شده و آلفای کرونباخ محاسبه گردید. اگر مقدار آلفای به دست آمده بزرگتر از ۰/۷ باشد، پرسشنامه پایایی لازم را دارد.

جدول ۲ - مقدار آلفای کرونباخ

متغیرها	مقدار آلفای کرونباخ
اعتماد اجتماعی	۰/۷۴۱۵
مشارکت اجتماعی	۰/۸۷۲۲
حمایت اجتماعی	۰/۸۳۴۲
اطمینان اجتماعی	۰/۹۲۳۲
احساس امنیت	۰/۸۲۳۸
ارزش زندگی	۰/۹۲۲۹
پیشگیری از بحران	۰/۷۳۲۳
آمادگی و مقابله	۰/۷۸۴۳
فرابند بازسازی	۰/۹۱۱۲

یافته‌ها

الف-آمار توصیفی

در پژوهش حاضر، برای توصیف داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده از آمار توصیفی نظیر میانگین، درصد و جدول توزیع فراوانی استفاده شده و برای آزمون فرضیه‌های پژوهش، از ضریب همبستگی r پیرسون استفاده شد. سطح معناداری برای آزمون فرضیه‌های پژوهش برابر با $0/05$ تعیین شد.

جدول ۳: توزیع پاسخگویان به تفکیک جنسیت، تحصیلات

کل	تحصیلات					
	دانشگاهی	متوسطه	راهنمایی	ابتدایی		
۱۹۱	۶۶	۴۹	۴۲	۳۴	زن	جنسیت
%۵۰	%۵۴	%۴۸	%۴۷	%۴۸	درصد	
۱۹۰	۵۵	۵۲	۴۶	۳۷	مرد	
%۵۰	%۴۵	%۵۲	%۵۳	%۵۲	درصد	
۳۸۱	۱۲۱	۱۰۱	۸۸	۷۱	کل	
%۱۰۰	%۳۲	%۲۶	%۲۳	%۱۹	درصد	

در جدول ۳ آمارهای توصیفی مربوط به ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی و مدیریت بحران نشان داده شده است. میانگین نمره اعتماد اجتماعی $3/76$ و انحراف معیار آن $0/45$ است. میانگین نمره مشارکت اجتماعی $3/88$ و انحراف معیار آن $0/67$ است. همچنین، میانگین نمره حمایت اجتماعی $3/43$ و انحراف معیار آن $0/67$ می‌باشد.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود میانگین نمره اطمینان اجتماعی $4/2$ و انحراف معیار آن $1/08$ است. همچنین، میانگین نمره احساس امنیت $3/3$ و انحراف معیار $0/88$ است و در نهایت، میانگین نمره ارزش زندگی $4/45$ و انحراف معیار آن $0/92$ می‌باشد. همان‌گونه که ملاحظه شد، بالاترین میانگین مربوط به متغیر ارزش زندگی و کم‌ترین میانگین مربوط به احساس امنیت است. همچنین، میانگین نمره پیشگیری از بحران $3/11$ و انحراف معیار آن برابر با $0/65$ است. همچنین میانگین نمره آمادگی و مقابله با بحران $3/52$ و انحراف معیار آن برابر با $1/7$ است و در نهایت میانگین نمره فرایند بازسازی $3/9$ و انحراف معیار آن برابر با $0/49$ می‌باشد.

جدول ۴. آماره‌های توصیفی ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی و مدیریت بحران

نوع سیستم ارزشیابی	ابعاد	میانگین	انحراف معیار	تعداد	میانگین کل
سرمایه اجتماعی	اعتماد اجتماعی	$3/76$	$0/45$	۳۸۱	$3/84$
	مشارکت اجتماعی	$3/88$	$0/67$	۳۸۱	
	حمایت اجتماعی	$3/43$	$1/2$	۳۸۱	
	اطمینان اجتماعی	$4/2$	$1/08$	۳۸۱	
	احساس امنیت	$3/3$	$0/88$	۳۸۱	
	ارزش زندگی	$4/45$	$0/92$	۳۸۱	
مدیریت بحران	پیشگیری از بحران	$3/11$	$0/65$	۳۸۱	$3/51$
	آمادگی و مقابله با بحران	$3/52$	$1/7$	۳۸۱	
	فرایند بازسازی	$3/9$	$0/49$	۳۸۱	

ب- آمار استنباطی

بررسی نرمال بودن متغیرها

قبل از بررسی فرضیه‌های پژوهش لازم است نرمال بودن متغیرهای تحقیق با آزمون کولموگروف - اسمیرنف¹¹ مورد ارزیابی قرار گیرد. بنابراین، جدول شماره ۵ به بررسی نرمال بودن متغیرهای تحقیق می‌پردازد.

جدول شماره ۵. نرمال بودن متغیرها

متغیرها	آماره Z	سطح معناداری
اعتماد اجتماعی	۰/۴۴۷	۰/۸۵۳
مشارکت اجتماعی	۰/۷۴	۰/۶۳
حمایت اجتماعی	۰/۶۱۷	۰/۷۰۷
اطمینان اجتماعی	۰/۹۰۶	۰/۵۴
احساس امنیت	۰/۵۶۲	۰/۷۸۶
ارزش زندگی	۰/۴۸۴	۰/۸۳۷
پیشگیری از بحران	۰/۴۳۳	۰/۸۷۷
آمادگی در مقابل بحران	۰/۸۹۴	۰/۶۰۱
فرایند بازسازی	۰/۶۲۵	۰/۷۳۵

با توجه به جدول فوق می‌توان نتیجه گرفت که سطوح معناداری تمامی متغیرها بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشند. لذا داده‌های متغیرهای فوق نرمال هستند، بنابراین نرمال

¹¹. Kolmogrov-Smirnov (KS)

بودن متغیرهای مذکور استفاده کردن از آزمون‌های پارامتریک را جهت استنباط فرضیه‌های پژوهش توجیه می‌نمایند.

فرضیه اول: سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی بر پیشگیری از بحران مؤثر است. فرضیه اول مدعی این است که سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی بر پیشگیری از بحران تأثیر دارد. ضریب همبستگی بین سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی و پیشگیری از بحران نشان دهنده این است که بین این دو متغیر همبستگی معناداری وجود دارد و فرضیه تحقیق تأیید می‌گردد؛ یعنی بین سرمایه اجتماعی شهروندان و پیشگیری از بحران رابطه معناداری وجود دارد. بنابراین، می‌توان گفت که با افزایش سرمایه اجتماعی شهروندان توان پیشگیری از بحران در آن‌ها افزایش می‌یابد.

جدول ۶. آماره‌های آزمون فرضیه اول

سطح معناداری	مقدار ضریب همبستگی	متغیرها	
		مستقل	سرمایه اجتماعی
۰/۰۵	۰/۳	وابسته	پیشگیری از بحران

فرضیه دوم: سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی بر آمادگی برای مقابله با بحران مؤثر است.

فرضیه دوم مدعی این است سرمایه اجتماعی شهروندان بر آمادگی آن‌ها برای مقابله با بحران تأثیر دارد. ضریب همبستگی نشان دهنده این است که بین این دو متغیر همبستگی معناداری وجود دارد و فرضیه تحقیق تأیید می‌گردد؛ یعنی بین سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی و آمادگی آن‌ها برای مقابله با بحران رابطه

معناداری وجود دارد. بنابراین، می‌توان گفت که با افزایش سرمایه اجتماعی شهروندان توان آمادگی آن‌ها برای مقابله با بحران افزایش می‌یابد. جدول ۷. آماره‌های آزمون فرضیه دوم

سطح معناداری	مقدار ضریب همبستگی	متغیرها	
		سرمایه اجتماعی	مستقل
۰/۰۱	۰/۴۸	پیشگیری از بحران	وابسته

فرضیه سوم: سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی بر آمادگی برای بازسازی پس از بحران وجود دارد.

فرضیه سوم مدعی این است که سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی بر آمادگی آن‌ها برای بازسازی پس از بحران تأثیر دارد. ضریب همبستگی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر همبستگی معناداری وجود دارد و فرضیه تأیید می‌گردد. یعنی بین سرمایه اجتماعی شهروندان و آمادگی آنان برای بازسازی پس از بحران رابطه معناداری وجود دارد. بنابراین، می‌توان گفت که با افزایش سرمایه اجتماعی شهروندان توان آمادگی آن‌ها برای بازسازی پس از بحران افزایش می‌یابد. جدول ۸. آماره‌های آزمون فرضیه سوم

سطح معناداری	مقدار ضریب همبستگی	متغیرها	
		سرمایه اجتماعی	مستقل
۰/۰۱	۰/۵۱	پیشگیری از بحران	وابسته

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که اشاره شد، در بین مسائل و سوانحی که زندگی شهروندان را تحت تأثیر قرار می‌دهد، حوادث طبیعی غافلگیرکننده است. برخی از این حوادث نظیر زلزله در فقدان

قدرت پیشگیری و آمادگی جامعه به فاجعه‌ای انسانی مبدل می‌شود که هم بر انسان، محیط و جامعه‌اش اثرات تخریبی مستقیم، غیرمستقیم و ثانویه برجای می‌گذارد. در این شرایط، به‌خصوص پس از وقوع حادثه و بلای طبیعی سرمایه اجتماعی می‌تواند به عاملی در پیشگیری مشکلات و مصائب اجتماعی و روانی پس از وقوع حادثه مبدل شود. نتایج به‌دست آمده در این پژوهش نشان دهنده‌ی این است که سرمایه اجتماعی بالاتر در شهروندان توان بالقوه‌ای در افراد برای پیشگیری، مقابله با بحران طبیعی و بازسازی شهر و آسیب‌های پس از وقوع بحران است. یعنی در این مرحله شهروندانی که سرمایه اجتماعی بالاتری دارند به‌صورت بالقوه آمادگی بیشتری برای کمک‌های مختلف به آسیب‌دیدگان از بحران‌های مختلف دارند.

نتیجه به‌دست آمده در فرضیه اول بیانگر این است که بین سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی و پیشگیری از بحران رابطه معناداری وجود دارد. بنابراین، به‌عنوان نتیجه می‌توان گفت که با افزایش سرمایه اجتماعی، توان پیشگیری از بحران در شهروندان افزایش می‌یابد. نتیجه به‌دست آمده از فرضیه دوم نشان دهنده این است که بین سرمایه اجتماعی شهروندان و آمادگی آن‌ها برای مقابله با بحران رابطه معناداری وجود دارد. بنابراین، به‌عنوان نتیجه می‌توان گفت که با افزایش سرمایه اجتماعی شهروندان، آمادگی آن‌ها برای مقابله با بحران افزایش می‌یابد. نتیجه سومین فرضیه نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی شهروندان همدانی و آمادگی آن‌ها برای بازسازی پس از بحران رابطه معناداری وجود دارد. بنابراین، به‌عنوان نتیجه می‌توان گفت که با افزایش سرمایه اجتماعی توان آمادگی شهروندان برای بازسازی پس از بحران افزایش می‌یابد.

نتایج به‌دست آمده با نتایج پژوهش‌های رشادت‌جو و دیگران و آقابخشی هم مطابقت دارد. در پژوهش رشادت‌جو و دیگران این نتیجه به‌دست آمد که هر چه بر سرمایه اجتماعی افزوده شود، مدیریت بحران هم به‌صورت مطلوب‌تری خواهد شد و مشخص شد که بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت، حمایت، انسجام، احساس زندگی و

ارزش زندگی) و مدیریت بحران‌های اجتماعی (پیشگیری، آمادگی، مقابله، بازسازی) شهروندان رشت ارتباط معنی‌داری وجود دارد.

پیشنهادها

آگاه‌سازی ساکنین در خصوص مزیت همکاری با نهادهای محلی در مباحث مدیریت بحران؛

آموزش مردم و سازندگان مسکن و تأسیسات برای به‌کارگیری استانداردهای فنی؛ تقویت نقش نظارتی نهادهای محلی در راستای رعایت حریم معابر جهت دسترسی سریع و آسان ماشین‌آلات و امدادگران در مواقع بروز سوانح؛ جلب مشارکت محلی از طریق ارایه تسهیلات کم‌بهره برای اقشار کم‌توان جامعه در جهت مقاوم‌سازی ساخت و ساز.

منابع

رشادت جو حمیده؛ رضایی، علی اکبر؛ میرحق‌جو، میرنوید (۱۳۹۰)، نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت بحران‌های اجتماعی کلان شهرهای ایران، مطالعه موردی رشت، مطالعات مدیریت شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

عینالی، جمشید؛ فراهانی، حسین؛ جعفری، نسرين (۱۳۹۰)، ارزیابی نقش سرمایه اجتماعی در کاهش اثرات سانحه زلزله در دهستان سجا سرود - شهرستان خدابنده، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، شماره ۳۲

حسن‌پور درودگر، زینب (۱۳۹۰) مطالعه سرمایه اجتماعی در محلات تهران: یک تحلیل چند سطحی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته پژوهش علوم اجتماعی، دانشگاه علوم اجتماعی و اقتصادی خوش‌فر، غلامرضا؛ بارگاهی، رضا؛ کرمی، شهاب (۱۳۹۲) سرمایه اجتماعی و پایداری شهری، مطالعه موردی: شهر گرگان، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری، شماره ۸

ملکان، احمد؛ ملکان، جواد (۱۳۹۰) سرمایه اجتماعی و مدیریت و مدیریت شهری، اقتصاد، کار و جامعه، شماره ۱۳۹

غفوری، سید پویان (۱۳۹۳) مدیریت بحران در شهر، دومین کنفرانس ملی مدیریت بحران

Putnam , R(2000) , " Bowling Alone : The collaps and Reviral of American Community " , New York : Simon Schuster

Coleman , J.S (1990) , " Fundations of Social Theory " , Combridge , MA: Harvard University Press , Belknap Press.

Hughes, H. (2002) "Environmental Indicators", Annals of Tourism Research: 457–477.

Monterrubio, J. (2007) "Tourism Impact Assessment: A Critical Review of Tourism Perception Studies", International Tourism Biennial Conference, Çanakkale Onsekiz MartUniversity, School of Tourism & Hotel Management.

Noronha, L. (2002) "Coastal Tourism, Environment, and Sustainable Local Development", London, TERI.

Nunkoo, R. & Ramkissoon, H. (2009) "Small Island Urban Tourism: a Residents Perspective", Current Issues on Tourism: 37-60.

Roca, E. & Villares, M. (2008) "Public Perceptions for Evaluating Beach Quality in Urban and Semi-Natural Environments", Ocean & Coastal Management: 314-329.

